

พืชพื้นบ้านของชาวชอง ตอนที่ 1

(โครงการพฤกษศาสตร์พื้นบ้านของชาวชองในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย)

บทความโดย กิตติพงษ์ เกิดสว่าง

คำว่า **Ethnobotany** (พฤกษศาสตร์พื้นบ้าน) เป็นคำที่ Dr. John W. Harshberger นักพฤกษศาสตร์แห่งมหาวิทยาลัย Pennsylvania ประเทศสหรัฐอเมริกา ได้บัญญัติศัพท์นี้ใช้เป็นครั้งแรกเมื่อวันที่ 4 ธันวาคม ค.ศ. 1895 ในการเสนอผลงานต่อที่ประชุมทางด้าน โบราณคดีของมหาวิทยาลัย Pennsylvania (วีระชัย, 2538) โดยให้ความหมายของคำว่า Ethnobotany ว่า “the use of plants by aboriginal people” (Harshberger, 1896 อ้างโดย Cotton 1966) ซึ่งหมายถึง การศึกษาถึงพืชที่คนด้อยอารยธรรมและคนดั้งเดิมในท้องถิ่นได้นำมาใช้ประโยชน์ (วีระชัย, 2545) คำว่า Ethnobotany นั้นมาจากรากศัพท์ คือ

Ethnic เป็นเรื่องเกี่ยวกับวัฒนธรรมของชาติพันธุ์

Botany คือ การศึกษาเกี่ยวกับพืช

Martin (1995) กล่าวว่า การศึกษาพฤกษศาสตร์พื้นบ้าน จะได้ผลการศึกษาที่ละเอียดขึ้นหากทำเป็นทีมโดยมีผู้เชี่ยวชาญในด้านต่างๆ เช่น พฤกษอนุกรมวิธาน มานุษยวิทยา ภาษาศาสตร์ พืชเศรษฐกิจ และสาขาอื่นๆ ในการศึกษาพฤกษศาสตร์พื้นบ้านนั้น สามารถแบ่งการศึกษาได้ 4 แนวทางหลักคือ 1.) การเก็บข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญาพื้นบ้านเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากพืช 2.) การศึกษาเชิงปริมาณของการใช้ประโยชน์ และการจัดการทรัพยากรพืช 3.) การวางแผนการทดลองเพื่อประเมินประโยชน์ที่จะได้รับ ทั้งพืชปลูกเพื่อยังชีพ และพืชเศรษฐกิจ 4.) การประยุกต์เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพเกี่ยวกับองค์ความรู้ด้านนิเวศวิทยา และทรัพยากรของชุมชน

ชูศรี (2545) กล่าวว่าแนวทางในการศึกษาพฤกษศาสตร์พื้นบ้านอาจจะแบ่งได้ 3 แนวทางคือ 1.) การศึกษาวิจัยพืชที่มีอยู่ตามท้องถิ่นต่างๆ 2.) การศึกษาพืชที่ชนเผ่าหรือชาวท้องถิ่นใช้เฉพาะ 3.) การวิจัยเฉพาะด้านพืชในบางวงศ์ ซึ่งข้อมูลที่นักวิจัยรายงานมีทั้งข้อมูลทางโบราณคดี มานุษยวิทยาและทางพฤกษศาสตร์ ต่อจากนั้นเมื่อวิจัยเสร็จแล้วควรมีการถ่ายทอดเทคโนโลยีให้กว้างขวางแก่คนทุกระดับ และการวิจัยควรมีวัตถุประสงค์ในการส่งเสริมการอนุรักษ์และพัฒนาพืช ตลอดจนการใช้สอย

ซอง เป็นคนพื้นเมืองดั้งเดิมของไทยจัดอยู่ในกลุ่มชาติพันธุ์ ออสโตร-เอเชียติก (Austro-Asiatic) ตระกูลมอญ-เขมร (Mon-Khmer) อคติอาศัยอยู่ตามป่าเขาและที่ราบที่เป็นป่า ระหว่างหุบเขาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย บริเวณจังหวัดระยอง ฉะเชิงเทรา จันทบุรี ตราด และต่อเนื่องเข้าไปในเขตประเทศกัมพูชาบริเวณเขตติดต่อกับประเทศไทย ชาวซองมีภาษาพูดของตนเองแต่ไม่มีภาษาเขียน ดำรงชีวิตแบบง่าย ๆ อยู่อย่างสันโดษ ชอบสร้างที่อยู่อาศัยอยู่กับธรรมชาติในป่า เขา ใกล้เคียงการทำมาหากินด้วยการล่าสัตว์ หาของป่า เช่น น้ำมันยาง หวาย เร่ว กระจวาน รู้จักทำเครื่องใช้ไม้สอยในชีวิตประจำวันใช้เอง โดยการนำวัสดุธรรมชาติในท้องถิ่นโดยเฉพาะ “คลุ้ม” มาใช้จักสานทำเครื่องมือเครื่องใช้ เช่น กระจง ตะกร้า เสื่อ อัดลักษณะของชาวซองนอกจากภาษาพูดแล้ว ชาวซองยังมีความเชื่อในเรื่องผีบรรพบุรุษ มีประเพณีไหว้ผีบรรพบุรุษที่เรียกว่าพิธีบูชา “ผีหิ้ง” และ “ผีโรง” โดยมีการจัดพิธีบวงสรวงวิญญาณผีบรรพบุรุษ จัดเครื่องเซ่นไหว้ และมีการละเล่นโดยเชิญวิญญาณผีบรรพบุรุษเป็นประจำทุกปี

พิธีเล่นผีโรงของชาวซอง

ชาวชองในตำบลคลองพลู อำเภอเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี

การเล่นส้บ้าของชาวชองในตำบลตะเคียนทอง อำเภอเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี

หลักฐานที่เชื่อได้ว่าชาวชองอยู่ในดินแดนภาคตะวันออกเฉียงคือ นิราศเมืองแกลงของ สุนทรภู่ ซึ่งเป็นนิราศเรื่องแรกและเชื่อว่า สุนทรภู่แต่งเมื่อปี พ.ศ. 2350 ในนิราศกล่าวถึงชาวชองไว้ว่า

ครั้นแล้วลาฝ่าเท้าท่านบิดรงค์	ไปบ้านพงค้อตั้งริมฝั่งคลอง
คูหนุ่มสาวชาวบ้านรำคาญจิต	ไม่น่าคิดเข้าในกลอนอักษรสนอง
ล้วนวงศ์วานวานเครือเป็นเชื้อชอง	ไม่เหมือนน้องนิกน่าน้ำตากระเด็น

(นิราศเมืองแกลง 2520: 107)

เมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสจันทบุรี ในปี พ.ศ. 2419 ได้พบชาวชองและกล่าวถึงชาวชองไว้ในพระราชนิพนธ์ว่า

“เร่วกระวานนี้มีแถวป่าสีเข้้นต่อเขตแดนกับเมืองพระตะบอง มีชนชาติหนึ่งเรียกว่าชอง อยู่ในแถบป่าสีเข้้น พุคภาษาหนึ่งต่างหากคล้ายๆกันกับภาษาเขมร ชอบปลูกปัดและของทองเหลืองเหมือนอย่างกระเหรียงเมืองกาญจนบุรี เป็นกองช่วยเร่ว ช่วยกระวานขึ้นเมืองจันทบุรี กับไทยบ้าง กับญวนบ้าง ไปเที่ยวเก็บตามเขาและเนินที่ติดต่อกับเขตแดนและป่าอื่นๆ อีกก็มี คือ ป่าน้ำเขียว ป่าตะเคียนทอง และป่าไผ่ขาว แต่เร่วกระวานพวกนี้ พวกช่วยไปเก็บมาส่งครบจำนวนแล้วจึงได้ซื้อขาย มีน้อยมีมาก”

อิริค ไฮเดนฟาเดน (Seidenfaden 1967: 162) ได้กล่าวไว้ว่า “...ชาวชองอาศัยอยู่ตามเชิงเขาในจังหวัดจันทบุรี และแผ่ขยายเข้าไปในประเทศกัมพูชา ชาวไทยเรียกคนกลุ่มนี้ว่า “ชอง” ภาษาของพวกเขาก็ใกล้เคียงกับเขมร แต่การแต่งกายหรือขนบธรรมเนียมบางอย่างก็ใกล้เคียงมาทางไทย ชาวเขมรเรียก “เปอร์” แต่เขาเรียกตัวเองว่า “ทมรีด” หรือ “ซัมเร” ชาวชองมีความสัมพันธ์ใกล้เคียงกับชาวช่วยหรือกวย ซึ่งอาศัยอยู่ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยซึ่งจัดได้ว่าเป็นกลุ่มชนเดียวกับพวกเปอร์ ซัมเร หรือคอนไซ ในประเทศกัมพูชา ชาวชองจะอยู่ทางแถบจังหวัดจันทบุรีมากที่สุด มีอาชีพปลูกข้าวอยู่บ้างเหมือนกันแต่จะเป็นประเภททำนาในป่า...”

คาร์ล เวบเบอร์ (Karl Webber, 1976. 7-33) ได้ค้นคว้าวิจัยเกี่ยวกับสภาพภูมิศาสตร์ เศรษฐกิจ สังคมของจังหวัดจันทบุรี ได้ศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับสภาพความเป็นอยู่ สังคม และรวบรวมภาษาของไว้ ชาวชองเป็นชนกลุ่มหนึ่งที่แยกตัวออกจากชาวป่า และตั้งถิ่นฐานเป็นหลักแหล่งของตนเอง ได้เคยอาศัยอยู่บริเวณเนินเขาและที่ลุ่ม มีเมืองหลวงอยู่ใกล้กับวัดทองทั่ว และย้ายถิ่นฐานเข้าไปในป่าอีกครั้งในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอน

ปลาย ชาวของพูดภาษาของตนเอง ไม่มีภาษาเขียน ไม่มีการจดบันทึกทางประวัติศาสตร์ และจังหวัดจันทบุรี เป็นจังหวัดที่มีชาวของอยู่มากกว่าจังหวัดอื่นๆ เช่นในอำเภอโป่งน้ำร้อน อำเภอมะขาม เป็นต้น

ปัจจุบันมีชาวของอาศัยอยู่ในอำเภอเขาคิชฌกูฏ และอำเภอโป่งน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรีที่ยังคงอัตลักษณ์ของตนเอง และรักษาภูมิปัญญาดั้งเดิมที่ได้จากป่าสืบทอดเป็นองค์ความรู้ในด้านสมุนไพร พืชที่ใช้เป็นอาหาร พืชที่ใช้ทำที่อยู่อาศัยและเครื่องมือเครื่องใช้ ตลอดจนการใช้ประโยชน์พืชในลักษณะต่างๆ เช่น การทำน้ำมันยาง สำหรับใช้เคลือบผิวไม้ เครื่องจักสานเพื่อความคงทน การทำสวนกระวาน การเก็บเร็วและลูกสำรองในป่า เป็นต้น จากการศึกษาพืชพื้นบ้านของชาวของในเบื้องต้นทำให้ได้ทราบว่ามีการใช้ประโยชน์จากพืช 96 ชนิด ข้อมูลทั้งหมดยังไม่สมบูรณ์ 100 % โดยโครงการฯยังดำเนินการศึกษาและเก็บข้อมูลเพิ่มเติม และจะนำข้อมูลมานำเสนอในครั้งต่อไป

ดอกแดง พืชวงศ์ขิง ชาวของจะนำมาต้มเป็นผักกินกับน้ำพริก

ผักกูด เป็นผักกินกับน้ำพริก

ลูกสำรอง นำมาทำเป็นน้ำสำรอง

ไข่เข้ หรือ ห่าช้าง พืชวงศ์กระดังงา ผลสุกกินเป็นผลไม้ไม่มีรสหวานเย็น

กระวาน ผลใช้เป็นเครื่องเทศ แกนต้นอ่อนกินเป็นผักสดกับน้ำพริก

โบราณทำดีตชาวของเคยใช้มุงหลังคาและเพิงพักในป่า ปัจจุบันจะเห็นเฉพาะโรงพิธีสำหรับเล่นผีโง

ใบคันทรงอดีตชาวของนำมาทำเป็นดับมุงหลังคา

บรรณานุกรม

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. พระราชนิพนธ์เสด็จประพาสจันทบุรีและอักษรานุกรมภูมิศาสตร์
จังหวัดจันทบุรี. กรุงเทพมหานคร : บริษัทการพิมพ์ไทย. 2484.

ชูศรี ไตรสนธิ. “พฤกษศาสตร์พื้นบ้านกับการพัฒนาชุมชน”. การอบรมเชิงปฏิบัติการนักพฤกษศาสตร์
ท้องถิ่น ครั้งที่ 2 องค์การสวนพฤกษศาสตร์. 2548.

วีระชัย ณ นคร. “พฤกษศาสตร์พื้นบ้าน”. เอกสารทางวิชาการ ในการสัมมนาระดับประเทศว่าด้วย
พฤกษศาสตร์พื้นบ้านในประเทศไทย พ.ศ. 2534 และ พ.ศ. 2539. สำนักงานคณะกรรมการแห่งชาติ
กทม. 2545.

ศิลปากร, กรม. ชีวิตและงานสุนทรภู่. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา. 2520.

Cotton, C.M. Ethnobotany: principle and application. John wiley and sons. England. 1996

Martin,G.J. Ethnobotany A methods manual. University press. Cambridge. 1995.

Seidenfaden, Erik. The Non-Thai People of Thailand. The Thai People Book I. Bangkok : The Siam Society. 1967

Webber, Karl E. Ethnographic Note of Chong Population in Chanthaburi Province Southeast Thailand. Thailand Research Project Diffusion of Innovation Coast Hinterland Confinuum Preliminary. Office of Senoir Research Follow of The South Asia Institute of Heidelberg University of German Culture. 1967.